

תולדות בית העמק - בעיקר ההתחלות ומבט אישי / רפי פרנקל

(סקירה זו אינה פרי של מחקר היסטורי אלא בעיקר זיכרונות אישיים, ונעזרתי גם בחביבה ארני, חנוך זילברברג ומיצ'י ויט).

בית העמק הוא אחד הישובים הרבים שהוקמו בראשית קיומה של המדינה. הוא הוקם בתחילת 1949, פחות משנה לאחר הכרזת העצמאות. אנשי הגרעין ההונגרי המייסד ושני גרעיני ההשלמה העיקריים האנגלי וההולנדי עברו את שנות הנעורים במשך מלחמת העולם השנייה, חלקם עברו את השואה אם במחנות ריכוז ואם בהסתר ואחרים לחמו נגד הגרמנים בצבאות שונים. ומההונגרים היו גם שלחמו במלחמת העצמאות וגם חלקם נפלו במלחמה זו.

המאפיין את בית העמק הוא הרב-גוניות של האוכלוסייה – לא רק שכל קבוצה תרמה דבר מה

אך הרב-גוניות הביאה לצורך להתפשר בהרבה נושאים והביא לגמישות רבה באופי הישוב.

הגרעין ההונגרי

הגרעין ההונגרי שהקים את בית העמק היה מורכב מקבוצות שונות ומרקע שונה. מיד עם סיום המלחמה ב-1945 קמו הכשרות בהונגריה שחלקם היו קשורות לתנועת הנוער "הבונים". מספר קבוצות עלו לישראל והגיעו לקיבוצים שונים הכוללים את עין גב, דורות וכפר גלעדי. בספטמבר 1947 קבוצות אלה התאחדו ורוכזו בכפר גלעדי. קבוצה אחרת של בנות בלבד עברה כבר ב-1945 לשוודיה ובתחילת 1947 החליטה לעלות ארצה. במקביל קבוצה של בנים (כולל מרדכי צ'פי ופולי) התארגנה בהונגריה והגיעה לאיטליה כדי לעלות ארצה גם-כן. במקרה שתי הקבוצות עלו על אותה אוניה והועברו יחד על ידי הצי הבריטי למעצר באותו מחנה בקפריסין. אשר וחביבה ארני היו אז בקפריסין (הגיעו לשם בדצמבר 1946) ואשר שכנע את שתי הקבוצות להתאחד ולהקים גרעין בשם "לאור". בעליה ארצה גרעין זה הגיע לקבוצת כנרת.

בנובמבר 1948 הקיבוץ המאוחד החליט לאחד את שתי הקבוצות והקבוצה מכפר גלעדי עברה לכנרת. אשר וחביבה שהיו אז בקבוצת מעגן (שהיו עדיין בחצר כנרת) הצטרפו גם-כן.

מספרים שהציעו לגרעין לבחור בין מספר מקומות התיישבות בגליל המערבי שכלל את בסה, שלומי של היום אבל לבסה יש מובן גס בהונגרית ולכן ביכרו את המקום הנוכחי וב-4.1.1949 הגרעין המאוחד שמנה כ-100 חברים עלה להתיישבות בבית העמק.

הגרעין העיראקי

בקיץ 1949 הצטרף גרעין נוסף שמנה כ-20 חברים – חבריו באו מעיראק סוריה ולבנון אך האיחוד עם ההונגרים היה קשה ובראשית 1951 נשארו שניים בלבד שגם הם עזבו תוך זמן קצר.

הפילוג

המתחים בין שני הפלגים בקיבוץ המאוחד הביאו לכך שבראשית 1950 חלק גדול מהחברים, כ-30 במספר, עזבו את בית העמק ועברו קודם ליגור ואז לאייל. זה היה כנראה ראשית הפילוג הגדול בתנועת הקיבוץ המאוחד.

(קצת היסטוריה: באותו הזמן בקיבוץ המאוחד היו שני פלגים – הרוב שהיתה לו זיקה לאחדות העבודה (שבשלב מסוים היה לחלק ממפ"ם) ומיעוט עם זיקה למפא"י. היו גם עוד שלוש תנועות קיבוציות: השומר הצעיר, הקיבוץ הדתי וחבר הקבוצות שגם לה הייתה זיקה למפא"י. לאחר מכן הקיבוץ המאוחד התפלג והמיעוט הקים את איחוד הקיבוצים שאז התאחד עם חבר הקבוצות והקים את איחוד הקיבוצות והקיבוצים – אני זוכר את חגיגת האיחוד המרשימה – קבלתי חופשה מהצבא להשתתף בה. החגיגה נערכה על מדרון אחד של גיא בגבעה מעל קבוצת כנרת והקהל ישב על המדרון ממול, מאוחר עוד יותר תנועה זו התאחדה שוב עם הקיבוץ המאוחד).

התנאים בבית העמק היו קשים מאד וחברים נוספים עזבו ובמקום נותרו כ-40 חברים בלבד, לכן הקבוץ והתנועה חיפשו גרעינים נוספים להשלים את המקום ובראשית 1951 התווספו גרעין אנגלי וגרעין הולנדי.

הגרעינים האנגליים

הגרעין האנגלי הראשון היה גרעין של תנועת הנוער "הבונים". הגרעין הקודם של התנועה הקים את כפר הנשיא ב-1948 וכבר אז הודיע לתנועה שאין הם צריכים חברים נוספים ולכן באותה שנה הוקם הגרעין החדש. בימים ההם בכל העולם חברי תנועות חלוציות שהחליטו שבכוונתם לעלות ולחיות בקיבוץ התכוננו לכך על ידי עבודה בחקלאות בחו"ל ב"הכשרות". במרבית ההכשרות חיו ביחד כקומונה אך עבדו כשכירים אצל איכרים בסביבה, אולם אחת ההכשרות של הבונים באנגליה, "חוות אידר" הייתה חווה ממש עם שדות ורפת. חוות אידר הישנה ברינגלסטון קנט Ringlestone, Kent נרכשה ב-1935 ונמכרה ב-1947. כאשר נרכשה חוות אידר החדשה ב-דייל פוסט ססאקס Sussex אני הייתי בהכשרה במשך שלוש שנים מ-1946 עד 1949. בשתי החוות, שם למדתי להיות רפתן. קודם עבדתי אצל שני איכרים שונים: אצל אחד חלבתי ביד ואצל השני במכונות. בסוף ניהלתי את הרפת בחוות אדר שם שוב החליבה הייתה ידנית. החיים בהכשרה היו חוויה של ממש, חיי קומונה אינטנסיביים מאד ודומה מאד לחיים בקבוצות הראשונות של ימי העלייה השנייה. דוגמא לצורת החיים היא שאני זוכר שכאשר זוג ביקש לקבל חדר כדי לגור יחד באסיפה, התווכחו על "האם בני הזוג מתאימים זה לזה". בשלב מסוים הפסיקו את ההכשרות בחו"ל ובמקומן באה "שנת ההכשרה" בארץ וקבוצות רבות של שנת הכשרה בילו שנה בבית העמק וחלק מהחברים נשארו כחברים בקבוץ.

הגרעין האנגלי עבר הכשרה בכפר בלוס (קיבוץ שהוקם אף הוא על ידי גרעין שבחלקו היה מהבונים מאנגליה- הגרעין ה-"אנגלו-בלטי"). הראשון לעלות היה גד דוידס שהגיע כבר בסוף 1948, והקבוצה הראשונה הגיעה בפסח 1949. אני הגעתי עם קבוצה נוספת באוקטובר 1949 – אנו נשארו במחנה העולים במרסיי בדרום צרפת למספר שבועות ועלינו באוניה בה היו בעיקר עולים ממרוקו – רומן ואדית עלו בקיץ 1949 באוניה שהובילה פרות מהולנד לארץ ותפקידם היה לטפל בהן. הקבוצה האחרונה שעשתה הכשרה במעין צבי הגיעה בראשית 1953 אך בודדים המשיכו להגיע גם לאחר מכן. חבר הגרעין האחרון להגיע היה מייק ארבל בשנת 1958. בשנים אלה התנועה באנגליה נוהלה על ידי חברי הגרעין ומזכירי הבונים שהיו לאחר מכן חברי בית העמק והם: בוריס ברנשטיין (בר-נס) --1950-1952, פרדי כהנא 1952-1953, סם ישראלס 1953-1954, והנרי ניר 1954-1955. אולי לא היה צריך לקרוא לגרעין "גרעין אנגלי" אלא "גרעין בריטי" כיוון שהיו בו אנשים גם מסקוטלנד, מוויילס ומאירלנד והאמת היא שחלק לא קטן מהחברים לא נולדו בבריטניה אלא באירופה – בגרמניה, בצ'כיה ובפולין.

בכפר בלוס גרנו באוהלים. שם גם עבדתי ברפת. בתחילה חלבנו ביד ואני ניהלתי את המעבר מחליבה ידנית לחליבה במכונות. לגבי ההחלטה איפה הגרעין יתיישב היה וויכוח – תנועת הקיבוץ המאוחד טענה שאנו גרעין שלהם והיא תחליט לאן נלך אולם אנו טענו שהבונים אינה משתייכת לאף תנועה קיבוצית ושאלנו רשאים להחליט בעצמנו באיזה מקום נתיישב ובאמת תנועת חבר הקבוצות הציעה לנו מספר הצעות מעניינות ושלחנו חברים לבקר במקומות שונים ולבדוק אותם. באותו הזמן בן-גוריון הציע שגרעינים כמו שלנו יתאחדו ויעברו לאילת להפוך אותה לעיר קיבוצית, אולם כל התנועות הקיבוציות התנגדו וזה ירד מהפרק. הקיבוץ המאוחד החליט שהגרעין ישלים את בית העמק ובקיץ 1950 חברים מבית העמק (אשר ארני ומרדכי מנדל) ביקרו בכפר בלוס לשכנע את הגרעין להצטרף אליהם. בסוף הגרעין ערך אסיפה והיה ויכוח סוער – המשפחות כולן רצו כבר להתיישב והצביעו בעד בית העמק אבל מרבית הרווקים כולל אותי הצביעו נגד – בסוף ברוב של קול אחד הוחלט להשלים את בית העמק.

בסוף אוקטובר 1950 הגרעין התגייס במחזור ב' של הנח"ל שעבר את הטירונות במחנה אלנבי בירושלים. מחנה צבאי גדול שהיה קיים עוד מימי המנדט הבריטי, והיה ממוקם ממזרח לכביש המוביל דרומה לתלפיות ורמת רחל. את אמוני הפרט עשינו על הגבעה בה עומד היום מוזיאון ישראל. בדבר אחד הגרעין שלנו היה ייחודי - החלטנו שגם נשים נשואות במידה שהן לא אמהות תתגייסנה, וישנו צילום יפה של מאיר וסילוויה ויזלמן שניהם במדים. אלה שלא התגייסו, יחד עם כמה אנשים שעלו מאוחר מדי להתגייס

נשארו בכפר בלום – אני זוכר שגיו לוקץ היה ביניהם והיה מבקר אותנו רבות והיה המקשר שלנו עם העולם הגדול.

(קצת היסטוריה: הנח"ל של אז היה שונה מאד מהנח"ל של היום, בנח"ל של אז היו כמה מסלולים. במסלול העיקרי אחרי טירונות חיילים עברו ל"מחנות נח"ל" שהיו ממוקמים בקיבוצים. החיילים חיו במסגרת צבאית עם מדים, מסדרים ומפקדים אבל עבדו בקיבוצים כאשר כחמישה ימים כל חודש עברו אימונים צבאיים. הקיבוצים שילמו לצבא עבור ימי העבודה של החיילים והצבא שילם לקיבוצים עבור המזון ושירותים אחרים שהקיבוץ סיפק. במסלול שני כאשר גרעין השלים קיבוץ קיים, באישור הצבא, אחרי הטירונות החיילים עברו לקיבוץ שלהם ל"שירות ללא תשלום" ולמעשה חיו כאזרחים רגילים לגמרי בתנאי שהם לא יעזבו את הקיבוץ. המסלול השלישי היה כאשר הנח"ל הקים קיבוצים חדשים שנקראו "היאחזויות נח"ל", למשל עין גדי ונח"ל עוז, ונדמה לי שבמקרה זה החיילים כן חיו במסגרת צבאית. משותף לשלושת המסלולים היה מה שנקרא "אחוזים" - 10% מהחיילים היו צריכים להיפרד מהגרעינים שלהם ולעבור קורס מ"כים כדי לשמש כמפקדים בנח"ל ובתפקידים שונים אחרים).

בסוף הטירונות בראשית 1951 רוב הגרעין חוץ מאלה שנשארו בצבא כ"אחוזים" עבר לבית העמק במסגרת של שרות ללא תשלום. אני וגד דוידס היו בין "האחוזים" וכך היה – יום אחד המ"כ הגיע לצריף שלנו בבסיס הטירונים והודיע שהוא יבחר 10 חיילים ואנחנו נבחר 5 מהם והם יישארו בצבא כמפקדים - בין ה-10 4 כבר שירתו בצבאות אחרים – בצבא הבריטי ובצבא האדום והרשימה כללה גם את הרמי פרלמן שהיה מאד פעיל בתנועה והחלטנו שחשוב שיגיע עם הגרעין לבית העמק וכך החמישה שנשארו כולל אותי וגד עברו לקורס מ"כים ג' של הנח"ל. בהמשך אני הייתי מפקד מחלקות הנח"ל בעין גב, שהיה אז בשטח המפורז על גבול סוריה דבר שסיבך את התפקיד מאד, באשדות יעקב שהיה אז בתהליכי פילוג אך היה עדיין קבוץ אחד, ובאפיקים ששם המחלקה כללה את הגרעין הראשון של הבונים-דרור מברזיל ושם פגשתי את לאה שהייתה הבחורה הראשונה להגיע להכשרה של הבונים דרור בברזיל.

בשנים 1961-1963 הגיע אלינו גרעין אנגלי נוסף הנקרא גרעין ו'.

הגרעין ההולנדי

גם בהולנד הייתה הכשרה בסחייבלנד S'gaveland - חנוך זילברברג בילה שנה בהכשרה לפני עלייתו. הגרעין של בית העמק לא היה הגרעין ההולנדי הראשון, גרעין קודם הקים את חוליות/שדה נחמיה. הגרעין ההולנדי של בית העמק עלה ארצה בספטמבר 1950. גם הם באו באוניה ממרסיי אך לא שהו במחנה שם ובדרך בילו שבוע בפריס. הם עברו הכשרה בגלעד. הם כנראה החליטו בשלב מוקדם שיצטרפו לגרעין האנגלי. היו קשרים הדוקים בין תנועת הבונים בהולנד ואנגליה ובהמשך למשל כאשר שנת הכשרה בארץ החליפה את ההכשרה בחו"ל היו גם שנות הכשרה משותפות לשתי התנועות. (סלו שהגיע מהולנד והווארד שהגיע מאנגליה היו באותה שנת הכשרה). הגרעין ההולנדי גם הגיע לבית העמק בראשית 1951 וגם עבר את הטירונות במחנה אלנבי אבל לעומת הגרעין האנגלי שהגיע לבית העמק אחרי הטירונות בצבא הגרעין ההולנדי התגייס אחרי שהיה לזמן מה בבית העמק – בין ה"אחוזים", שלהם היה פרדי בליץ ששירת בתזמורת צבאית. במשך השנים הגיעו חברים חדשים גם מהולנד וגם מאנגליה אך גם מארצות רבות אחרות - צ'כיה, צרפת, פולין, ארצות הברית, ברזיל, ארגנטינה, אורוגוואי, אוסטרליה, ניו זילנד, הודו, אינדונזיה, דרום אפריקה ועוד (אני למשל נולדתי בגרמניה ולפני עלייתי גרתי באנגליה ווילס). נראה שריבוי ארצות המוצא הוא אחד המאפיינים של בית העמק שהשפיע רבות על אופי המקום.

עם התוספת של שני הגרעינים אוכלוסיית המקום הגיעה כמעט ל-150 איש, דבר שגרם להתלהבות רבה. אולם לא הייתה עבודה לכולם ושלוש קבוצות יצאו לעבודת חוץ בקיבוצים אחרים ביניהם אפיקים וכפר בלום וחזרו הביתה רק בשבתות. אך גם כך המצב היה מאד קשה. בתי השימוש היו בורות באדמה, לא היו מדרכות ולכן בחורף נעלו מגפיים בגלל הבוץ ובקיץ סנדלים בגלל האבק (אני זוכר שמאוחר יותר כאשר הייתי מרכז "ועדת המחנה" (ועדת התכנון של היום) פרדי כהנא ואני מיפינו אפוא חברים הולכים כדי לתכנן את המדרכות הראשונות). המצב הכלכלי היה קטסטרופאלי. לא היו מים להשקאה ומים לשימוש אחר הובאו במיכל מרגבה. הענפים לא הרוויחו והגזבר היה "מגלגל" המחאות כדי "לייצר" כסף. בשלב מסוים קופת החולים לא טיפלה בנו מכוון שלא שילמנו להם. רמת האוכל הייתה מתחת לכל ביקורת. אני זוכר שפעם "המנה" לצהריים הייתה חצי ביצה. אמר, אלה פרנקל, הייתה כה מודאגת מרמת האוכל שהיא התחילה לשלוח לנו מרמייט - מאכל שעדיין פופולארי בבית העמק. לזמן רב היה רק קו טלפון אחד משותף עם עמקה. אני זוכר שכאשר חזרתי הביתה מהצבא הייתי בא ברגל דרך רגבה ופעם כאשר באתי להשתתף בדיון על צורת הרפת הראשונה אותה עמדו לבנות (הדיון היה בעיקר על האם ראשי הפרות יופנו פנימה או החוצה) ורציתי להגיע למדריך האזורי שישב ביד נתן כדי להתייעץ אתו הצטרכתי לרכב לשם על סוס. כמו-כן האיחוד בין הגרעינים השונים לא היה קל – הקבוצות הגיעו מרקע שונה וכמעט על כל נושא היה ויכוח. אמנם הדבר הביא לכך ששני הצדדים הצטרכו להתפשר דבר שהשפיע מאד על אופיו של בית העמק בעתיד אבל מכל הסיבות האלה העזיבות היו רבות מאד ...

אך היו גם רגעי אור - ב-1953 בקידוח מצאו מים ואת "חג המים" איש שהיה שם לא ישכח.

אולם המצב לא השתפר והגענו למצב ששאלנו את עצמנו מי יהיה האחרון שימסור את מפתחות המקום לסוכנות.

הגרעינים הישראליים

ניסינו לקבל השלמה נוספת אך בתחילה ללא הצלחה. תנועת הצופים למשל השיבה לנו שהגרעינים שלהם ישלימו קיבוצים שלהם ושאלו נקבל את התוספת מהתנועות שלנו. השינוי חל בקיץ 1954 כאשר לתנועת הצופים היו יותר מדי מחנות עבודה ולכן מחנה אחד של נוער מירושלים הגיע אלינו. אנו התלהבנו מהם והם מאיתנו וזה הביא לכך שבפסח 1957 הגיע אלינו **גרעין מבטח** (גילי ענבר הגיע כבר חצי שנה קודם) הראשון של שורה של גרעינים מתנועת הצופים, דבר שעיצב את הקבוץ למה שהוא היום.

הגרעינים הישראליים היו: **גרעין מבטח - 1957, גרעין אמצ' - 1958, גרעין כרמל - 1960, גרעין אמיר - 1963, גרעין איתן - 1966, גרעין אשרת - 1969, גרעין אולי - 1971, גרעין שגיא - 1973, גרעין לעניין - 1975, גרעין בסדר - 1977, גרעין עירד - 1982, גרעין רענן - 1983, גרעין צלף - 1985, גרעין חצב - 1987, גרעין שחף - 1991-1995, גרעין איה, גרעין יבל - 1994, גרעין עליון - 1996, גרעין של"ת רחוק - 1997**

איך היה אז?

ניהול

ה"הנהלה" נקראה "מזכירות" (מנהל הקהילה היה ה"מזכיר") והיו גם ועדות רבות אחרות (כולל ועדת חברים שחסרונה לפעמים מורגש היום) אולם המוסד העיקרי היה האספה הכללית של כל החברים שהתכנסה כל שבוע ובה נקבעו כל ההחלטות החשובות והרבה גם פחות חשובות בהצבעה בהרמת ידיים. לא הייתה הצבעה בקלפי. עם הנהגת הצבעה בקלפי האסיפה איבדה את עיקר משמעותה ולאט לאט הפסיקה להתקיים.

עבודה

היה סדרן עבודה שתפקידו היה לעשות "סידור עבודה" כל ערב ליום המחרת. חלק מהחברים היו "פקקים" ועבדו כל יום בענף אחר אבל גם את אלה שהיו קבועים בענפים לעיתים קרובות העבירו אדם מענף לענף. היו גם הרבה תורנויות – בחדר האוכל, ב"פריקת אוטו" – מרבית החומרים לכל מטרה הגיעו בשקים והיה צריך לפרוק אותם ביד – ביקשנו שיגיעו בערב כדי שיהיה קל לגייס תורנים – וגם בענפים אחרים.

צריכה

התקציב האישי היה קטן מאוד ואת כל הצרכים חילקו – לא היה כלבו אבל הייתה "אספקה קטנה" ששם חילקו דברים כמו סבון, סכיני גילוח וכו' - הייתה הקצבה של כל פריט – אם זכור לי נכון קיבלנו חולצה חדשה כל פסח. לגבי רהיטים שחברים הביאו איתם היה ויכוח – האם לחלק אותם בין החברים או להשאיר אותם אצל "הבעלים". האנגלים, שלחלקם היו רהיטים, ברובם היו בעד לחלק וההונגרים שלא היה להם היו נגד – הוחלט לא לחלק. אך אני זוכר שכאשר קיבלנו ארון בגדים שהקיבוץ קנה (קודם הבגדים היו תלויים בפינת החדר אחרי וילון) כמה ששמחנו לא כל-כך כיוון שהצטרכנו ארון אלא כיוון שלקיבוץ הייתה יכולת לקנות את הארון.

שינויים עיקריים

בתולדות בית העמק היו שני שינויים יסודיים בחיי החברה. הראשון היה המעבר מלינה משותפת ללינה משפחתית. לגבי הלינה המשותפת אני זוכר במיוחד את שעת ההשכבה כאשר ההורים באו להשכיב את הילדים לישון. זה היה גם מפגש חברתי של הילדים, ההורים והמטפלות של הקבוצה. בית העמק היה בין הקיבוצים הראשונים לעבור ללינה משפחתית ותהליך המעבר שחל בשנים 1958 – 1963 היה ארוך והיה כרוך בוויכוח עם התנועה וכלל גם שינוי בתכניות מגורי החברים. השינוי החשוב השני היה המעבר מקיבוץ שיתופי לקיבוץ מופרט/מתחדש שקרה בשנים 2000-2001. בשינוי זה החבר הפך לאחראי לפרנסתו וגם חברים שעבדו בקיבוץ התחילו לקבל משכורות דיפרנציאליות. בשינוי זה בוטלו שני עקרונות מרכזיים של הקיבוץ המקורי – שוויון שכלל "שוויון ערך העבודה" ורכוש משותף, אבל בבית העמק שמרנו על מאפיינים רבים אחרים של הקיבוץ המקורי - בחיי תרבות, חינוך, בריאות, משק וקהילה. יש אומרים ששמרנו על מאפייני הקיבוץ אותם אהבנו וויתרנו על אלה שלא. בכל אופן מאז השינוי אין עוזבים.

לגבי שינויים בצורה הפיזית של המקום נראה שהחשובים שבהם הן השינויים בחדר האוכל. תחילה היה לנו צריף קטן שעמד באמצע הדשא מצפון למכבסה של היום. היו מעט מקומות ישיבה ולפעמים היו צריכים לחכות שאדם יגמור לאכול כדי לשבת במקומו. שמנו קש על הרצפה ולקראת הסוף הייתה סכין אחת על כל שולחן. ב-1957 עברנו לחדר האוכל הבא שהיה הצריף שהוא היום אולם אירועים. המעבר אליו היה חגיגה ממש. השינוי האחרון היה ב-1975, המעבר לחדר האוכל הנוכחי שהוא הרבה יותר מחדר אוכל. מבנה חדר האוכל כולל מועדון, כלבו ומשרדים ומהווה מרכז הקבוץ מכל הבחינות.

ענפים שהיו ואינם

חקלאות: כרם. פרדס, גן ירק, צאן.
תעשייה/מלאכה: ייבוש תאנים, ייבוש עולש, עוגבים, צעצועים.

ראשית ענפים

שני השינויים החשובים במשק היו הכנסת ענף האבוקדו ופיתוח תעשיות ביולוגיות אך אין אני מבין גדול בענפים אלה ולכן אספר קצת רק על מה שאני כן מבין.
אני אמנם הייתי חבר בית העמק והיה לי חדר בקבוץ כבר מראשית 1951 אבל רק התחלתי לגור כאן עם שחרורי מהצבא והגעתי בראשית 1953. אני עבדתי בעיקר בשני ענפים רפת ולול ואספר קצת על ענפים אלה בראשיתם.

רפת

תחילה היו לנו מספר פרות ששוכנו בסביבת מבנה שבו התמחיר היום אבל ה"רפת הישנה" שהיא היום מחסן נבנתה כנראה ב-1952. ויקטור עיצב את הרצפה ורומן בנה את הרמפה ממנה העמיסו את כדי החלב מארגז קירור שעמד לידו על המשאית. המבנה היה לפי התכנית "ראשים פנימה" כך שהיו שתי שורות של עמדות עם דרך רחבה ביניהן כך שראשי הפרות פנו אל הדרך משני הצדדים זה מול זה. לכל פרה היה מקום משלה אליה היא ידעה להגיע לבד. את הפרות האביסו מטרקטור ועגלה מהדרך המרכזית אבל את האוכל המרוכז "התערובת" ערבבנו ביד במחסן צדדי וחילקנו ביד כאשר פרות שנתנו יותר חלב קיבלו יותר תערובת. את הזבל הוציאו ביד בעזרת קלשון ומריצה יום יום מהתעלות שהיו

מאחרי הפרות לערמות הזבל שהיו בצד השני של הכביש הסמוך ובהן טיפלו על ידי תוספת קש והשקיה כדי שישמש כדשן טוב. תחילה חלבנו ביד. לכל חולב הייתה קבוצה של בערך 10 פרות שרק הוא חלב שלוש פעמים ביממה. סברנו שחולב למד להכיר כל פרה ושהפרות למדו להכיר את חולביהן. הפרות גם יצאו למרעה וזה לא היה קל לדאוג שכל הפרות תחזורנה יחד לרפת. בשנים הראשונות היו לנו פרות מזנים שונים בנוסף לפרות ההולנדיות השחורות לבנות שיש לנו היום. היו לנו פרות אדומות/חומות דניות ופרות אפורות שוויצריות. אולם מכיוון שהשתמשו רק בפרים הולנדיים היום אין זכר לזנים האחרים.

תחילה תכננו לעבור לחליבה במכונות חליבה במכון חליבה ופרדי תכנן מכון קטן. ההורים של חברים באנגליה הזמינו את המכונות המתאימות, אולם הסוכנות סירבה לממן את בניית המכון בטענה ששיטה זו לא מקובלת בארץ, ולכן הצטרכנו לבטל את הזמנת המכונות ובמקומן להזמין מכונות דלי בהם חלבו את הפרות במקום שעמדו ברפת לתוך דליים. כאשר בסוף עברנו לחליבה במכון והמשטר שלכל פרה יש עמדה משלה התבטל. בכך גם התבטלה ההאבסה השונה לפרות שונות. אני ריכזתי את ענף הרפת לזמן מה שזכור לי היטב. המצב הכלכלי היה קשה בקיבוץ. אני זוכר שהזמנתי דליים לחליבה ביד מ"מרכז הקניות" (אז היה תפקיד כזה) והם פשוט לא הגיעו. אחרי זמן מה הבנתי שאין לו שום כוונה לקנות אותם. מרוב ייאוש לקחתי דליים מבית התינוקות בידיעה שלבית התינוקות הוא כן יקנה. אני עזבתי את הרפת בשנות החמישים וחזרתי לעבוד שם חלקית אחרי שגמרתי תואר ראשון באוניברסיטה בשנות השבעים.

לול

כאשר בקיץ 1953 הוחלט שחבר אחר ירכז את הרפת ביקשו שאקח על עצמי את ריכוז הלול. הסכמתי שאעשה את זה לשנה אך בסוף ריכזתי את הענף במשך 14 שנה. קודם יצאתי לרמת יוחנן לשלושה חודשים לקבל הכשרה בלול. כאשר חזרתי וקיבלתי את הענף עמד "הלול הישן" שהיום לא קיים. הוא היה בניין ארוך בנוי עץ שבנייתו לא הסתיימה כאשר כל חלק היה במצב אחר- 4 חדרים היו עם ריצוף בטפחות ועם חלונות כ-10 חדרים עם רצוף בטון ועם חלונות והשאר ללא חלונות. תחילה עבדתי חצי יום בלול וחצי יום בענף הבנות שבדיוק אז התחיל. בהמשך עבדתי על השלמת הבניין ועל הכנת ציוד. אני זוכר שבנתי בעצמי מעמדים להעמדת שוקתות קטנות - ריבוע של לוחות עץ עם רשת ברזל למעלה. את העץ אספתי בקיבוץ והשתמשתי במסמרים משומשים אותם יישרתי. כאשר התחלנו לאכלס את הלול את התערובת ערבבנו ביד במקום אחר ושמנו בחביות נפט שהועמדו מחוץ לדלתות חדרי הלול והציוד הראשון שקניתי היו מכסי פח לחביות אלה. עם השנים בנינו בניינים נוספים והרחבנו את הענף. הבניין הראשון היה בית האמון והוא הבניין הצפוני באזור של לול דרום אבל לא משמש כלול היום. בנייתו הסתיימה ב-1956 בדיוק לפני מלחמת סיני. התלבטנו אם לאכלס אותו כיוון שחששו שלא יהיה יבוא של מזון לבעלי חיים. החלטנו שכן ואז גוייסתי למילואים. לא היה אף אחד שידע איך להחליף אותי – וגיי גולקר התנדבה והדרכתי אותה בטלפון. הלהקה הצליחה וכאשר מכרנו אותה היו מחירי שיא בגלל המלחמה.

בתקופתי בלול היו שני נקודות מפנה. הראשון הוא המעבר להיות לול רבייה וכך היה. כאשר בנינו את הבניין הבא, הבניין מתחת לחשמליה המשמש היום לבתי מלאכה שונים, חל שינוי גדול בענף הלול בארץ - לראשונה הגיעו זנים מיוחדים לבשר. בעקבות זה 4 ישובים בסביבה החליטו להתארגן – געתון ויחיעם שהיו להם מדגרות קטנות עליהם היה להדגיר את ביצי הרבייה. על סער ובית העמק היה להחזיק להקות רבייה ולספק את ביצי הרבייה וכל ארבעת המשקים היו אמורים לקבל להקת אפרוחי פטמים לפי תור. בית העמק גידלה להקת קיץ בבניין החדש שהיה הצלחה יוצאת דופן – מבחינת התמותה הנמוכה – כמות הביצים הגדולה ואחוז פוריות גבוה מאוד. לכן היה לנו עודף גדול של ביצים. תחילה לקחתי את הביצים העודפות למדגרות קטנות שהיו בנהרייה וחיפשתי קונים לאפרוחים והצלחתי ליצור מאגר של לקוחות. במהרה החלטנו להקים מדגרה משלנו שבתחילה עמדה בחדר שהוא היום חדר התמחיר. בהמשך הוא עבר למקומו הנוכחי ואם הזמן גדל גם למימדיו הנוכחיים.

המפנה השני הוא חלוקה לשני אזורים. הענף גדל לאט לאט אבל מכיוון שכל המבנים היו באזור הדרום ולעולם לא התפנו כולם, רמת התחלואה עלתה פלאים. בשלב מסוים מרכז

המשק בוריס בר נס (ברנשטיין) שאל אותי "לולא היו מגבלות תקציב איזה שינויים היית עושה?" עניתי – "הייתי בונה אזור לול נוסף כדי שאפשר יהיה לרוקן כל אזור ולנקות אותו בשיטת ה "all in-all out" וכך עשינו – בנינו את לול צפון שבינתיים הופך להיות חאן והוחלף על יד "לול מערב".